

творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості.

Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації розвитку дитячої творчості сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Короткий тлумачний словник української мови / Під ред. Л.Л.Глумецької. – К.: Рад.шк., 1978. – 296 с. (29-30).
2. Лингвистический энциклопедический словарь // Ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 636 с. (343-344).
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1977. – 341 с.
4. Сухомлинський В.О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-т. – К.: Рад.школа, 1977. – Т.3. – С.201-205.
5. Сухомлинский В.А. Комната сказки // Избранные произведения в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1980. – Т.3. – С. 188-200.

УДК 37.035: 379.85 (045)

Ю.Б. Кан

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН УЧНІВ

У статті охарактеризовано основні виховні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності щодо соціально-психологічної корекції культури міжособистісних відносин учнів основної школи.

The article characterizes the main educational possibilities of tourist-regional activity in relation to socio-psychological correction of culture of interpersonal relations of secondary school students.

Постановка та актуальність проблеми. Розглядаючи можливості системи вітчизняної загальної освіти щодо виховання підростаючого покоління, ми погоджуємося з думкою відомого американського соціолога Д.Белла, що “провідною нацією буде та, котра створить найбільш ефективну систему шкіл і коледжів, щоб максимально розвинути потенціал своїх молодих співвітчизників” [1: 7]. Важливою умовою досягнення цієї мети, на нашу думку, є доповнення обов'язкового шкільного компоненту іншими (позакласними, позашкільними) формами виховання, зокрема туристсько-краєзнавчою діяльністю.

Беручи за основу положення Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) [2: 3], концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти [3] та такі особливості неформальної освіти, як оперативне та ефективне розповсюдження інформації, пропагування раціональних методів організації життєдіяльності, розглянемо особливості туристсько-краєзнавчої діяльності як педагогічної умови формування (корекції) культури міжособистісного спілкування учнівської молоді.

Аналіз досліджень з проблеми. Питання використання туристсько-краєзнавчої діяльності як форми та засобу соціально-психологічної корекції міжособистісних відносин учнів основної школи не знайшло достатнього висвітлення у наукових дослідженнях протягом останнього часу. Основна увага науковців приділена: 1) формуванню національної самосвідомості та громадянському вихованню, самовихованню та формуванню гуманістичних цінностей старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі краєзнавчої роботи (Т.Є.Бондаренко, В.В.Лопатинська, О.Ф.Кошолоп, Г.М.Гуменюк,

Л.О.Ярова та ін.); 2) педагогічним умовам соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях та в системі дозвілля молоді (С.Г.Діба, Ю.М.Жданович, Т.В.Палагнюк, Л.М.Устименко та ін.); 3) розвитку та корекції пізнавальної активності підлітків (С.П.Фокін; Т.М.Лазарева, О.В.Романенко та ін.).

Разом з тим, на основі наших спостережень та критичних відгуків науковців, представників різних верств суспільства у сучасних умовах спостерігається відсутність комплексних, цілеспрямованих досліджень щодо соціально-психологічної корекції культури міжособистісних відносин засобами туристської діяльності (в першу чергу в середовищі учнівської молоді), які давали б позитивний результат навчально-виховної діяльності дітей.

Метою дослідження є визначення педагогічних можливостей туристсько-краєзнавчої діяльності у формуванні та соціально-психологічній корекції культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи.

Методи дослідження. У процесі вивчення проблеми використано комплекс методів: *теоретичні* – критичний аналіз фахової літератури; синтез різногалузевих знань, що стосуються об'єкту дослідження, їх систематизація та порівняння – дали можливість визначити та узагальнити матеріали роботи, зпрогнозувати удосконалення процесу педагогічного впливу; *емпіричні* – узагальнення власного досвіду та результатів діяльності фахівців, що працюють у даному напрямку; спостереження.

Результати дослідження та їх інтерпретація. В педагогічній науковій літературі на сьогоднішній час немає єдиного визначення дитячо-юнацького туризму. Ю.А.Штюрмер так характеризує цей вид діяльності як “саму масову форму активного відпочинку і оздоровлення громадян, один із важливих засобів виховання людей” [4; 3]. Більш повне визначення туристсько-краєзнавчої діяльності дає О.О.Остапець: “Дитячо-юнацький туризм – це засіб гармонійного розвитку підлітків і юнацтва, що реалізується в формі відпочинку і суспільно корисної діяльності, характерним структурним компонентом якого є похід, подорож, екскурсія” [5: 27]. Туристсько-краєзнавча діяльність розуміється нами як інтегративна та складова форма навчально-виховного процесу, що сприяє вибору оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів всестороннього впливу на особистість учнів основної школи, зокрема на керування процесом формування культури міжособистісної взаємодії.

Основні мотиви щодо занять молоді людиною туризмом В.І.Курилова виділяє у дві узагальнені групи: 1) перша група мотивів обумовлюється потребою людини у русі, переміні місця свого перебування – мотиви міграції; 2) друга група – бажанням людей до відновлення фізичних і психологічних сил – мотив відновлення працездатності [6: 5-7].

Поряд із теоретичними навчальними предметами (класними уроками-семінарами та практичними заняттями) туристсько-краєзнавча діяльність як педагогічна форма інтегративної взаємодії та виховного впливу забезпечує реалізацію декількох аспектів навчання і виховання учнів основної школи:

1) під час класно-урочних занять є можливість для теоретичного обґрунтування та забезпечення необхідного розуміння дітьми основних тенденцій розвитку суспільства у сучасних умовах, усвідомлення свого місця у системі “людина-суспільство” та вимог щодо діяльності людини як елемента цієї структури, і зокрема, до міжособистісної взаємодії;

2) під час туристського походу учні безпосередньо залучаються до соціально спрямованої культурно-дозвілдової діяльності, тісно взаємодіють під час практичного вирішення організаційно-побутових проблем;

3) особливістю туристсько-краєзнавчої діяльності є те, що у туристському поході учні набувають практичних навичок спілкування у своєму колективі під безпосереднім наглядом і корегуванням зі сторони вчителя-педагога;

4) туристсько-краєзнавча діяльність як педагогічна форма має можливості для виховання (самовиховання) учнів через аналіз критичних (екстремальних) соціально-психологічних ситуацій безпосередньо на місці та з участю всієї групи. При акцентуванні

уваги на окремих негативних аспектах поведінки учнів, при підведенні підсумків діяльності кожної окремої дитини за день походу відбувається виховання цілої групи, всього колективу;

5) педагогічна ефективність туристсько-краєзнавчої діяльності підвищується завдяки поєднанню декількох форм виховного впливу на особистість, участі учнів з різними рівнями підготовки та активності у широкому колі організаційної, пізнавальної, природоохоронної та інших видів діяльності;

6) заняття туристсько-краєзнавчою діяльністю (в гуртках, клубах) дають змогу охопити та заповнити вільний час учня клубною діяльністю, відвернути енергію молодих людей від протиправних вчинків, переключити її на соціально значимі цілі. В зв'язку з цим ми вважаємо, що необхідно більш інтенсивно та наполегливо запроваджувати туристсько-краєзнавчу діяльність як ефективний виховний засіб в позааудиторній діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

У концепції доктора педагогічних наук професора І.П.Іванова важливе місце в системі соціально-психологічної корекції поведінки учнів займають такі положення: 1) теорія колективної творчої діяльності, в основі якої лежить суспільно важлива справа (наприклад, діяльність з охорони навколишнього природного середовища, формування в учнів культури міжособистісної взаємодії, згуртування учнівського колективу та розвиток умінь дітей спілкуватися у процесі діяльності, турбуватися і допомагати один одному у своєму колективі. Організація практичних і організаційних заходів зумовлює загальну суспільну користь і радість від такої діяльності); 2) теорія колективної організаційної діяльності, в методику якої входить колективне планування, організаційна діяльність і колективне обговорення та оцінка зробленого; 3) теорія виховних відносин товариства, співдружності педагога і вихованців [7: 1, 40].

Туристсько-краєзнавча діяльність має великі виховні можливості, але ступінь реалізації цих можливостей залежить від педагога, керівника походу. Туристсько-краєзнавча діяльність є досить ефективним засобом формування культури міжособистісної взаємодії учнів тільки в тому разі, коли цю роботу проводить досвідчений педагог. Кінцевою метою і результатом такої діяльності є не тільки високий рівень сформованості загальної культури учнів, а й їх практична та психологічна готовність до ефективної позитивної взаємодії в суспільстві.

У деяких учнів спостерігається страх перед організацією чи проведенням туристського походу, виконанням доручених посадових обов'язків. Це пояснюється відсутністю необхідних знань щодо особливостей маршруту на невідомій місцевості, стійких навичок організації та проведення туристсько-краєзнавчої роботи. Для зменшення зазначеного "психологічного бар'єру" допомагає попередній етап навчання (набуття специфічних знань для проведення туристсько-краєзнавчої роботи, самостійне вивчення і розробка маршруту, його обговорення із більш досвідченими педагогами-керівниками походів, вивчення спеціальної літератури, самостійна підготовка обладнання та його перевірка перед виходом на маршрут). Попередня підготовка до походу та виконання доручень згідно своїх функціональних обов'язків формує почуття самостійності, відповідальності, вимогливості до себе та товаришів по клубу, що сприяє росту активності учнів; у них поступово зникає страх перед невідомою діяльністю.

Цьому сприяє робота педагога зі створення і підтримки позитивного настрою протягом занять туристсько-краєзнавчою діяльністю (радісний, святковий настрій в учнів перед можливістю відпочити у поєднанні з пізнанням природи (нової місцевості), новизна природних ландшафтів, свіжість відчуттів (вражень)). На цій психологічній основі можна корегувати негативні аспекти соціально-психологічної поведінки учнів, їх неадекватного ставлення до навколишнього соціального середовища, окремих товаришів. При цьому у вихованні засобами туристсько-краєзнавчої діяльності слід дотримуватися таких принципів, як навчання та виховання від простого до складного, посиленості, доступності. Варто враховувати, що робота з максимально граничним фізичним навантаженням може відбити

бажання займатися туристсько-краєзнавчою роботою, непосильні труднощі викличуть відразу до дорученої роботи чи завдань.

У туристсько-краєзнавчій діяльності при формуванні культури міжособистісної взаємодії учнів успішно реалізуються принципи переконання, доброзичливості та вимогливості, котрі залежно від індивідуальної поведінки дитини можуть набувати форми спонукання або примусу.

Основним завданням педагога є організація здорового морально-психологічного мікроклімату туристської групи. При формуванні культури міжособистісної взаємодії учнів є досить актуальним положення А.С.Макаренка про єдність поваги та вимоги до членів туристської групи, теорія “перспективних ліній”, “завтрашніх радощів”, теорія паралельної дії, положення про опору на позитивне у людині як особистості, залучення в активну діяльність, а також ідея виховання особистості в колективі та через колектив, теорія виховання колективу.

Суть системи перспективних ліній, за А.С.Макаренком, полягає у перетворенні простих радощів у більш складні, соціально значимі. На основі нашого досвіду та рекомендацій спеціалістів для проведення туристсько-краєзнавчої роботи із учнями основної школи педагогу необхідно вибрати і дотримуватися демократичного стилю спілкування, при якому саме педагог є центром колективу групи, його душею. Відносини членів туристської групи у такому випадку базуються на взаєморозумінні, довірі, взаємовідповідальності через єдність групової мети – учні і педагог (керівник походу) несуть однакову відповідальність за успішну організацію, проведення та закінчення туристського походу (спільне проживання в однакових умовах (у наметах), однакове харчування, сумісне проходження маршруту, подолання труднощів походу).

На цій основі зовнішні умови об’єктивно примушують учня зайняти активну позицію, подолати свою інфантильність. Як ніякий інший вид позакласної діяльності, туристсько-краєзнавча робота спонукає особистість до самостійних вчинків, свідомого керування своєю поведінкою, самовиховання та її корекції згідно з нормами співіснування людини та суспільства.

Сформуванню культури міжособистісної взаємодії особистості учня – досить складна виховна мета, а об’єднати учнівську групу для вирішення конкретної соціальної проблеми – ще складніше педагогічне завдання. Використовуючи туристсько-краєзнавчу діяльність як форму педагогічного впливу на особистість і колектив, ми не тільки полегшуємо завдання педагога, а й частину цієї роботи перекладаємо на самих учнів. Як правило, учнівська молодь – це особистість, яка проходить формування, і реалізація зазначених положень та ідей здійснюється на основі їх активної участі у плануванні. О.І.Мотков зазначає, що гальмом у формуванні загальноколективних, особистісних та соціально-значенневих цінностей є старі, що склалися раніше, відношення неприязні між окремими учнями [7: I, 89]. Тому при проведенні туристсько-краєзнавчої діяльності (туристського походу) педагогу слід орієнтуватися на групу учнів із достатньо розвинутими колективістськими установками, на учнів-лідерів, котрі вільно спілкуються з усіма членами групи. Усвідомлення учнем відповідальності у своїй поведінці (згідно з завданнями-дорученнями) як життєво необхідної для забезпечення життєдіяльності групи в умовах туристського походу корегує і саму поведінку у стосунках з усіма членами групи, зокрема, і з раніше ігнорованими чи незручними у спілкуванні.

Завдання педагога з формування культури міжособистісної взаємодії особистості учня полягає у можливості переключення наявних симпатій та первинних інтересів дітей на соціально-значенневі з допомогою бесід, вікторин, конкурсів, співбесід, обговорення конкретних проблем та ситуацій. При цьому, на нашу думку, основним напрямком зазначених заходів повинна бути психологічна корекція: це пояснюється тим, що цілодобове фізичне навантаження вимагає відпочинку (зокрема і психологічного розвантаження).

У дослідженні А.П.Сідельковського “Емоційно-моральний вплив туристсько-краєзнавчої роботи на учасників трудових об’єднань школярів” туристсько-краєзнавча

діяльність на основі праці впливає на морально-естетичний розвиток особистості, прискорює розвиток колективу: формуються складні соціальні почуття, багатопланові матеріальні й духовні зв'язки та відносини з середовищем і між членами туристської групи [7: I, 21], відзначені численні переноси емоційних станів, які виникли при спілкуванні з природою, на учасників походу, товаришів по навчанню.

Взаємодія з природою не тільки впливає на міжособистісні відносини, а й згуртовує учнівський колектив, учні активніше об'єднуються для виконання поточних оперативних завдань. Сама форма туристського походу дає можливість проявити себе у багатосторонніх ситуаціях, визначити справжню ціну собі та товаришу, своє місце у колективі. Залучаючи учнів, наприклад, до природоохоронної діяльності у ході туристського походу, педагог не тільки прищеплює любов до рідного краю, а й таким чином впливає на спрямованість міжособистісних відносин, формує соціально значимі потреби та мотиви.

За нашими спостереженнями, у перші дні туристського походу молода людина начебто переходить на якісно інший (синкретичний) рівень усвідомлення того, що відбувається після звичних традиційно-цивілізованих умов та форм спілкування із навколишнім світом: людина слухає звуки природи, та усвідомлено їх не чує, бачить довкілля, але не сприймає, відчуває параметри довкілля, але не аналізує отриману інформацію. Основними причинами цього явища можемо назвати наступні:

1) зникли захисні бар'єри постійної необхідності психологічної та фізичної оборони свого життя в умовах цивілізованого місця проживання та підтримки індивідуального іміджу цивілізованої людини (освіченої особи) з відповідними соціальними гальмами поведінки;

2) навколишнє природне середовище сприяє побудові природних відносин між учнями та середовищем, не вимагається значних концентрованих зусиль волі, знань, почуттів, свідомості на відміну від цивілізованих умов проживання. Тому, на зміну попередньої "зашореності" (зацикленості) вимогами цивілізації учень стає більш розкріпаченим, йому важко зосередитися на пізнавальному компоненті сприйняття довкілля та товаришів у перші дні туристського походу. Знання цієї психологічної особливості є необхідним для внесення коректив у планування виховних заходів щодо формування культури міжособистісних відносин учнів;

3) "свіжа, нова свідомість" слугує благодатним ґрунтом для формування та корегування важливих соціально-психологічних якостей особистості учня будь-якої спрямованості через відомі засоби та методи педагогіки і психології;

4) ефективність формування чи переорієнтації соціально-моральних цінностей в учнів на соціально-важливі значним чином залежить від педагогічної майстерності керівника групи;

5) створення і підтримання керівником альтруїстського та оптимістичного настрою групи (сприятливого психологічного мікроклімату), індивідуальний підхід до формування почуття прекрасного, бережного ставлення до середовища та товаришів по походу протягом всього маршруту, постійний обмін інформацією через спілкування у формі різних вербальних ігор, обговорення краси та практичного значення обов'язків кожного члена гуртка (клубу).

Будучи ефективним засобом формування культури міжособистісної взаємодії, туристсько-краєзнавча діяльність вимагає від педагога до учнів насамперед індивідуального підходу, врахування індивідуальних особливостей дітей. Як і будь-яка людина, учень основної школи не може бути активним і показувати високі результати в усіх видах діяльності. Деколи таких учнів вважають пасивними через те, що вони не беруть активну участь у вивченні навчальних дисциплін. Туристсько-краєзнавча діяльність дає можливість випробувати себе в різних ролях згідно із дорученими чи самостійно виконуваними функціями по забезпеченні життєдіяльності групи.

Розглянемо можливості туристського походу щодо формування вольових якостей учнів як обов'язкового компоненту культури міжособистісної взаємодії. На виховання волі, мужності впливають різнопланові життєві обставини, ситуації, котрими так багата

туристсько-краєзнавча діяльність – переборення перешкод (як внутрішніх – лінь, страх тощо, так і зовнішніх (природних)). Вихід із складних ситуацій належним чином вимагає високого рівня особистісної культури, вольових якостей особистості учня. В.П.Похлебін у своїй роботі “Використання моральної ситуації у вихованні мужності у старшокласників в умовах туристсько-краєзнавчої діяльності (з досвіду А.С.Макаренка)” прийшов до висновку, що прояв волі, мужності носить в учнів ситуативний характер і найбільш чітко проявляється в екстремальних умовах [7: I, 26]. Ми приєднуємося до висновку В.П.Похлебїна, що крім вербального впливу на особистість, досвід мужності, волі формується більш за все через мужні дії, вправи.

А.С.Макаренко підкреслював, що мужність, волю не можна виховати без спеціальних вправ. Туристсько-краєзнавча діяльність надає можливості вирішення не тільки складних ситуацій, а й поряд з цим проводити велику педагогічну роботу щодня, тренувати найменш підготовлених до здійснення мужніх, вольових вчинків. Перш за все це повинна бути психологічна підготовка, а знявши бар’єри зневіри у власні сили – можна сприяти проведенню методичного аналізу подібних чи змодельованих кризових ситуацій, сумісному та колективному пошуку виходу із них.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що туристсько-краєзнавча діяльність відповідає вимогам щодо формування волі, мужності учнів. Використовуючи потенціал різних ситуацій і обставин туристсько-краєзнавчої діяльності та виходячи із особливостей їх сприйняття учнями, педагог має широкі можливості щодо виховання в останніх важливих якостей міжособистісної взаємодії.

На підставі вищесказаного можна зробити наступні *висновки*: туристсько-краєзнавча діяльність дітей займає належне місце у системі загальноосвітньої підготовки учнів основної школи.

Туристсько-краєзнавча діяльність як педагогічний засіб та форма має значні переваги щодо виховання культури міжособистісної взаємодії учнів у порівнянні з іншими видами та засобами навчання і виховання: 1) забезпечує досягнення цілого комплексу цілей – пізнавальних, оздоровчих, комунікативних, естетичних, виховних тощо; 2) доповнює практичними знаннями інформацію з інших спеціальних навчальних предметів; 3) зумовлює отримання учнями практичних навичок спілкування (міжособистісної взаємодії) та участь у соціально-психологічній корекції учнівської групи чи окремих особистостей; 4) забезпечує наявність умов для повного розкриття (соціалізації) особистості – через виконання різноманітних доручень при забезпеченні життєдіяльності групи та власних потреб, відсутність бар’єрів психологічної оборони, які притаманні поведінці в громадських місцях для захисту свого іміджу (немає необхідності в надмірній концентрації вольових, фізичних чи розумових зусиль поряд з благотворним впливом екологічного навколишнього природного середовища); 6) сприяє дотриманню оптимістичного настрою, позитивного мікроклімату в групі, підпорядкованості всієї діяльності одній меті.

Беручи за основу позитивні особливості туристсько-краєзнавчої діяльності як педагогічного засобу, ми вважаємо, що туристсько-краєзнавча діяльність є ефективним засобом виховання учнів та має значні потенційні можливості для соціально-психологічної корекції особистості дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник. – К.: Центр “Магістр–S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
2. Державна національна програма “Освіта”. (“Україна XXI століття”) // Освіта. – 1993. – № 44-46. – С.2-12.
3. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти: Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблем виховання студентської молоді / За заг. ред. Н.І.Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – С.236-250.
4. Штюрмер Ю.А. Карманный справочник туриста. – М.: Просвещение, 1970. – С.3.

5. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. – М.: Педагогика, 1985. – С.27.
6. Курилова В.И. Туризм: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2114 “Физ. воспитание” и № 2115 “Нач. воен. обучение и физ. воспитание”. – М.: Просвещение, 1988. – 224 с.
7. Развитие идей А.С. Макаренка в туристско-краеведческой деятельности современной школы (к 100-летию со дня рождения) / Сборник материалов Всесоюзной научно-практической конференции. – М.: ЦДТЭС. – 1988. – Ч.1-2.

УДК 37.032: 373.3

В.А. Киричок

**ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті автор подає власний досвід використання педагогічних ідей В. Сухомлинського щодо виховання гуманістичних цінностей молодших школярів.

The author's experience of V. Sychomlinsky's ideas of primary schoolchildren's upbringing, based on the humanistic values, is lighted out.

Життя нашого суспільства переконливо свідчить про те, що без відродження у молоді таких важливих моральних цінностей як добро, совість, відповідальність, людяність, почуття власної гідності, толерантність не можна сподіватись на покращення морально-етичної ситуації в країні, подолання духовної кризи в суспільстві.

Моральні засади особистості формуються насамперед у сім'ї. У шкільні роки виховання здійснюються цілеспрямовано, з урахуванням багажу, який дитина отримала у дитинстві. Несформованість першооснов моральної культури, особистісних новоутворень у молодшого школяра в попередні роки навчання в майбутньому може призвести до негативних наслідків поведінки, взаєминах, процесі спілкування, в контактах особистості з оточуючим світом, значно ускладнить процес її соціалізації.

Тому перед сучасною школою стоїть важливе завдання: виховати людину, для якої пріоритетом є формування вільної особистості, здатної до міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах, до самовизначення.

Актуалізує проблему виховання гуманістичних цінностей особистості і той факт, що за рішенням ООН ХХІ століття проголошено століттям людини. На цьому наголошував у свій час В. Сухомлинський, який вважав саме людину „найважливішою цінністю серед усіх цінностей світу”. Видатний педагог сучасності зумів в епоху тоталітаризму в середині ХХ ст. обрати і задекларувати відомий в педагогіці багатьох цивілізацій принцип гуманізму. Свою авторську систему виховання він вибудував через любов, спілкування, природу, красу, культуру, працю й моральність. За що, на жаль, був звинувачений в „абстрактному” гуманізмі, не мав можливості через чесну, відкриту дискусію відстояти свої переконання, педагогічні погляди. Але зумів таки гідно відстояти своє „Я” у програмних педагогічних працях, написаних саме в цей період, який є, по суті, його відповіддю опонентам. Це такі його праці, як „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”, „Розмова з молодим директором школи”, „Як виховати справжню людину”, „Сто порад вчителю”.

Василь Олександрович у радянській педагогіці змістив акцент з проблеми успішності у навчанні дітей на важливість творення їхнього духовного світу. Взявши за основу духовного життя дитини мораль і етику, як зазначає О. Сухомлинська, „він проголосив найвищою цінністю виховання дитини її унікальність та неповторність, побудував усю навчально-виховну роботу на емоційно-моральних, естетичних імперативах цінностях,